

Ненад Ж. Петровић¹
Институт за стратешка истраживања
Београд (Србија)

УДК 329.15(497.1)"1918/1920"
323(497.1)"1918/1920"
Оригинални научни рад
Примљен 21/05/2018
Прихваћен 29/10/2018
doi: [10.5937/socpreg52-17536](https://doi.org/10.5937/socpreg52-17536)

СТАВОВИ СОЦИЈАЛИСТИЧКЕ РАДНИЧКЕ ПАРТИЈЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ (КОМУНИСТИ) И КОМУНИСТИЧКЕ ПАРТИЈЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ О КРАЉЕВИНИ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА 1918 – 1920. ГОДИНЕ

Сажетак: У овом раду посвећујемо се легалном периоду живота и деловања Комунистичке партије Југославије у прве две године постојања нове државе, разматрамо период од децембра 1918. до децембра 1920. године са кратким погледом на каснији развитак мишљења и ставова ове политичке организације о националном питању током њеног илегалног деловања до 1941. године. За израду чланка коришћени су примарни извори као што су партијски документи настали на прва два конгреса 1919. и 1920. године као и релевантна литература.

Кључне речи: Југославија, национално питање, Комунистичка партија Југо"-славије, „Обзнана”

Српска социјалдемократска партија (ССДП) основана 1903. године, до избијања Светског рата није се изјашњавала о могућностима националног уједињења Срба, Хрвата и Словенаца али је била јасна у ставу да су ова *три народа посебне нације*. Тек током рата ССДП прихвата идеју националног јединства. (Pešić, 1983, str. 5 – 6.)

Када су почели балкански ратови руководећи људи странке изјаснили су се против њих иако свесни да је Отоманска империја дотрајала те да не нуди преспективу својим народима. Остајући начелни противници сваког рата и анексионизма прваци ССДС су сматрали да се стварно ослобођење Балкана неће постићи одозго акцијом држава и војски већ само народним покретима одоздо. Остали су доследни идејама Светозара Марковића изложеним у делу *Србија на Истиоку*. На пример, овако је мобилисани потпоручник Димитрије Туцовић писао о Првом балканском рату с посебним освртом на Косово и Албанију:

„Ми смо били противу ратничког наступања на Арбанасе из два разлога: *прво*, то је завојевачки ратни поход противу којег се мора бунити свака здрава свест; *друго*, напад на Арнауте ствара нам једну несрећу, копа јаз између две народа, који

¹ npetrovic21@yahoo.com

су чак у извесним крајевима и измешани врло јако, изазива непријатељство које ће нас врло скупо коштати. А свега тога није ни требало ни морало бити, да је било иоле памети и да представништво наше буржоазије, влада, није у својим поступцима била заслепљена освајачком жеђу и агресивним апетитом наше буржоазије, која, лишена сваких националних обзира, тражи само што више територија, што више пијаца, што веће произвођачке и потрошачке масе које ће експлоатисати. У освајачком походу није се, у први мах, наишло на организоване отпор Арбанаса. Осим нешто отпора што су га на уласку на Косово дали они који су *добро зайам-ишли* поступање српских управљача још 1878. год. – јер су то, махом, исељеници из оних крајева које је тада Србија заузела, – Арбанаси су се свуда испред српске војске повлачили. Отворених битки није било, али су зато после настале оне борбе које су у тим кршевима одомаћене и које су до недавно и код Црногораца биле у употреби. А *и* ће нас борбе далеко одвести и створити непремостив амбис између два народа који су могли *брајски живеџи, наслањаџи се један на друџоџа и заједнички се бра-ниџи од заједничке ојасносџи*” (Тусовић, 1980, стр. 72 – 73, подвучено у оригиналу).²

Када је у лето 1914. године избила криза ССДС је заузела чврст антиратни став и осуђивала је српску буржоазију за авантуристичку и антинародну спољну политику која је дала повода Двојној монархији да крене у рат. Њени посланици Драгиша Лапчевић и Триша Кацлеровић гласали су на седницама Скупштине 1914. године како против ратних кредита тако и против прокламованих ратних циљева Србије („Нишка декларација”) који су се сводили на стварање заједничке државе од Србије, Црне Горе и делова Аустроугарске настањених Србима, Хрватима и Словенцима (Ларчевић, 1979³; Стојановић, 1994).

Прва партија левице која је у свој назив ставила Југославију настала је још 1896. године у Љубљани: *Југословенска социјалдемократска сџранка*. Међутим, она ће по стварању Краљевине СХС стајати на „центрумашким” позицијама и неће хте-ти да приступи конгресу уједињења левице са простора Краљевине СХС, тако да је Словенија остала једина историјска покрајина која није послала своје делегате на Први конгрес 1919. године. Тек на Другом (Вуковарском) конгресу 1920. године отцепљено лево крило ЈСДС приступиће КПЈ.

*

Првог децембра 1918. године у Београду је прокламовано *Краљевсџво Срба, Хрватџа и Словенаца*. Прва комунистичка партија југословенских земаља створена је још пре званичног прокламовања уједињења. На ванредној конференцији Југословенске комунистичке групе при *Руској комунистичкој џарџији (бољшевика)* одржаној у Москви 5. и 6. новембра 1918. године створена је *Комунистичка џарџија (бољшевика) Срба, Хрватџа и Словенаца*. За њеног председника изабран је типографски радник Лазар Вукићевић (Сомбор 1887. – Београд 1941). Оснивачи КП (б) СХС били су већином ратни заробљеници из Аустроугарске учесници Октобарске револуције и потоњег грађанског рата. Већ 14. новембра донета је одлука да руководство пређе на југословенску територију и тамо продужи рад (Оџак, 1967, стр. 142 – 145).

² Текст „Рад с Арбанасима”, *Радничке новине*, бр. 26 и 27, Београд 28. фебруар и 1. март 1913.

³ Репринт првог издања из 1925. године.

Филип Филиповић, један од косекретара партије (други је био Сима Марковић), редовно говори и пише о Југославији, Југословенима, југословенској буржоазији, југословенском пролетаријату... у време када је званично име државе Краљевство СХС. Тако Филиповић у писму упућеном 14. децембра 1918. године из Будимпеште руководству Комунистичке партије (бољшевика) Срба, Хрвата и Словенаца (тада још увек у Москви) наводи: „Међу радницима у Југославији постоји велики интерес за комунизам (бољшевизам), нарочито у Србији и Босни.” (Filipović, 1987, 5, str. 135). У говору одржаном у Сарајеву на митингу 17. јануара 1919. године Филиповић каже:

„Другови и грађани! Ја држим да ћу погодити осјећаје и жељу ове велике скупштине ако са највећим гнушањем протестујем против овакве политике наше југословенске владе, против политике која шаље наше војнике као европске жандаре да гуше европске револуције. /.../ Стога, другови и грађани, агитујмо и убјеђујмо све грађане Југославије да не рађују *јрошив маџарских и њемачких комуниста* /.../” (Filipović, 1987, 5, str. 148, подвучено у оригиналу).

У извештају о делатности на оснивању уједињене партије пролетаријата који је потписао заједно са Драгишом Лапчевићем а упућеном крајем јануара 1919. године у Москву Оснивачком конгресу Треће интернационале, каже се: „`Наша` југословенска буржоазија показала се неспособна да заврши националну револуцију. /.../ Кроз осам недеља састаје се југословенски социјалдемократски конгрес за организовање јединствене југословенске радничке партије/.../” (Filipović, 1987, 5, str. 158).

У писму које Филиповић упућује у Москву Илији Милкићу представнику КПЈ у Трећој интернационали 7. јула 1920. године, пише:

„До данашњег дана ми у Југославији имамо разне законе од бивше Аустрије и Мађарске, тако да Југославија у самој ствари представља скуп различитих државица са различитим законима, уставима и декретима. Јединство Југославије испољава се само у милитаризму. Зато је наша партија трпела од овог сепаратизма и федерализма. То је побудило Извршни комитет наше партије да на конгресу ове године предложи статут којим се захтева безусловна централизација Партије Југославије. Конгрес је огромном већином и усвојио организацију партије на централистичкој основи (Filipović, 1987, 6, str. 161).⁴

У говору током предизборне кампање за Конституанту одржаном у Новом Саду 10. октобра 1920. године Филиповић између осталог поручује: „Насупрот

⁴ Филиповић мисли на постојање земаљских влада, сабора и законодавстава бивше Двојне монархије у Словенији, Хрватској са Славонијом, Далмацији, БиХ. Војводина је до разграничења са Мађарском била окупационо подручје а у укинutoј и Србији анектираној Краљевини Црној Гори такође је била привремена управа под патронатом владе из Београда. Такво се стање одржало до доношења Видовданског устава након чега се до краја 1921. године укидају регионалне управе и врши централизација. У тексту се мисли на Други конгрес у Вуковару који је укинуо партијску организацију на шест покрајинских одбора а увео централизацију са 14 партијских области као самосталним целинама. Седишта области су била: Загреб, Осијек, Славонски Брод, Сплит, Сарајево, Мостар, Бањалука, Тузла, Нови Сад, Велики Бечкерек, Београд, Љубљана, Скопље и Подгорица. Партијске области нису пратиле државну поделу на области.

радикалима, који стално и свуда распирују шовинистичке страсти, ми комунисти проповедамо равноправност нација. Али ми увек истину говоримо да се национално питање не може потпуно решити у границама капиталистичког друштва. Само у совјетској републици биће правично решено и национално питање.” (Filipović, 1987, 6, str. 198.)⁵.

У непотписаном чланку „Југословенско социјалистичко уједињење” за који се претпоставља да га је писао један од првака ССДП Живко Топаловић и који је публикован у органу Социјалдемократске странке БиХ *Глас слободе* 9. децембра 1918. године такође се позива на „југословенски пролетаријат”, говори се о „Словенском југу”: „Југословенско друштво налази се у стадију стварања националне државе; у том стварању учествују заједнички сви крајеви југословенског територија. /.../ Стварањем јединствене југословенске социјалистичке партије силно би се појачала акциона способност југословенске радничке класе. /.../ *Живјело уједињење југословенској пролетаријата!*” (Filipović, 1987, 6, str. 112 – 113, подвучено у оригиналу).

Нешто касније на конференцији Социјално-демократске странке Хрватске и Славоније одржане у Загребу од 26. до 28. јануара 1919. године, мањинска левица усвојила је своју резолуцију у којој се у име радничке класе Хрватске и Славоније поздравља „извршено национално уједињење Југославена”; у делу о аграрној реформи говори се о „члановима југославенскога народа” који се баве пољопривредом и којима треба дати земље колико су кадри да је само обраде; коначно у закључном одељку: „Југославенски пролетаријат одбија сваку везу са странкама које су изневјериле социјализам, па зато пристаје да учествује само у Трећој интернационали” (Filipović, 1987, 6, str. 122 – 123).

Социјалистички опредељена омладина залагала се да у циљу јаснијег изражавања националног јединства Срба, Хрвата и Словенаца нова држава носи име Југославија (Lukač, 1972, str. 42).

*

У претконгресним и конгресним документима за стварање уједињене странке левице редовно срећемо име Југославија а и сама партија је ставила у свој назив Југославију а не СХС. Тако у прокламацији коју је ССДП 27. фебруара 1919. године упутила „Свима социјалистичким организацијама у земљама југословенским” позивају се на конгрес „сви југословенски социјалдемократи у циљу оснивања Југословенске социјалдемократске партије”. У дискусијама током тродневног заседања конгреса уједињења одржаног у Београду 20, 21. и 22. априла 1919. године такође су истицани Југославија и југословенство (Dimitrijević, 1990, str. 3 – 41).

На Првом конгресу усвојени су: *Подлоја за уједињење, Практични акциони програм, Спашуи, Орјанизација паршијске шћамје, Резолуција о аграрном шишању, Резолуција о државном већу, Резолуција прошив шћерора и конфирареволуције, Спаш-*

⁵ Слично је размишљао косекретар партије Сима Марковић који је и после забране рада партије истрајавао на позицијама да је национално питање заправо уставно питање које може и треба да реши буржоазија својим договором и променом највишег правног акта а да то није нужно повезано са револуцијом и социјализмом. О томе видети Сима Марковић (Marković, 1923a; Marković, 1923b).

шуйи жена социјалистиа (комунистиа) (Dimitrijević, 1990, str. 42 – 70). У *Подлози за уједињење* истицало се:

„Име нове партије је: *Социјалистичка радничка партија Југославије (комунисти)*. /.../ Уједињење Југословена у једну националну државу извршено је не револуционарном борбом сиротних маса, већ је створено као резултат великих ратова у Европи и на Балкану. Отуда југословенска буржоазија, у циљу да обезбеди себе, склапа савез са реакционарним милитаризмом и бирократијом (Dimitrijević, 1990, str. 42, 46, подвучено у оригиналу).

У *Практичном акционом програму* се јасно разазнаје тадашњи став према новоствореној држави. Захтевају се републикански облик владавине, раздвајање цркве од државе, укидање свих јавних функција цркве, световност и обавезност школе за децу оба пола до навршене 14 године (осмогодишње основно образовање), бесплатна лекарска нега, прописивање строгих казни за свако проповедање мржње међу народима и дражење на рат. Укидање војне обавезе⁶, заштита националних мањина и потпуна правна и политичка једнакост недржављана са држављанима, одбацивање плаћања свих државних дугова како спољних тако и унутрашњих, изборно судство, изборно чиновништво, укидање свих монопола, царина и такси као и сваке врсте посредних пореза а уместо њих увођење јединственог прогресивног пореза на приходе са лимитом неопходним за живот до којег се не опорезује. Такође, захтевало се одузимање све својине феудалног порекла (земља и инвентар за рад) без икакве надокнаде и њено уступање сељачким већима које образују они који земљу обрађују, радно време од осам часова, забрана рада за децу испод 14 година, минимална надница која покрива трошкове живота, слобода синдикалног удруживања и деловања, увођење радничке контроле коју запослени бирају а који их представљају пред власником... У погледу државног уређења налазимо само један захтев: „Једна национална држава са најширом самоуправом области, округа и општине” (Dimitrijević, 1990, str. 48 – 51). Дакле, приметно је да основни партијски документ није предвиђао право народа на самоопредељење (укључујући ту и отцепљење) па чак ни уређење државе на федералистичким основама за три конститутивна народа. Ово тим више пада у очи зато што се у *Подлози за уједињење* констатовало како је држава створена не револуционарном вољом и самопрегором народа већ као резултат великих ратова (балканских и Првог светског). Захтев за самоуправом административних јединица као што су општина, округ и област није левичарска ексклузива и налази се у програмима неких грађанских странака.

У *Сивашују* је такође исказана висока партијска централизација: „Досадашње самосталне партије престају деловати, а ствара се свега једна партија. *Сивара се јединство, а не савез партија*” (Dimitrijević, 1990, стр. 52, подвукао Н.П). Формирани су покрајински одбори по историјским земљама које су ушле су састав нове државе али само „ради везе између месних организација и Централног извршног одбора”. Предвиђени су такви одбори у Београду за Србију и Македонију; у Новом Саду за Бачку, Банат и Барању; у Загребу за Хрватску и Славонију; у Љубљани за Словенију; у Сарајеву за Босну, Херцеговину и Црну Гору; у Сплиту

⁶ Под овим се вероватно мислило на укидање обавезног служења сталног кадра и увођење народне војске што је био програмски захтев ССДП са оснивачког конгреса 1903. године.

за Далмацију (Dimitrijević, 1990, стр. 53).⁷ У десет сачуваних поздравних телеграма Првом конгресу такође доминирају термини Југославија, југословенски... Тако у четири поздравна телеграма организованих радника из Сплита налазимо истоветног адресанта: „Конгресном одбору Југославенских социјалиста комуниста” (Dimitrijević, 1990, стр. 74 – 76). У поздраву радника Макарске упућеном на „Комунистички конгрес” поручује се: „Из најфратарскије куле јадне Далмације шаћемо првом југославенском уједићеном пролетарском Конгресу свој комунистички поздрав. Састасмо се упркос бруталној сили и забрани скупштине да дадемо изражаја нашој непоколебивој вољи за ослобођећем човјечанства” (Dimitrijević, 1990, стр. 76). Социјалдемократска странка за Вараждин и околицу у својем телеграму поручује: „/.../ из најдаљћег и најсиромашнијег краја Југославије, из Хрватског загорја, својој браћи и друговима сакупљеним на Конгресу у Београду /.../ Нека живи социјална демократска уједићена странка славенскога југа!” (Dimitrijević, 1990, стр. 77).⁸

*

На Другом (Вуковарском) конгресу одржаном од 20. до 24. јуна 1920. године странка је преименована у Комунистичку партију Југославије (КПЈ). У свом Програму који је заменио *Подлоју за уједићење* донету на Првом конгресу, КПЈ истиче: „Совјетска република Југославије треба да ступи у братски савез са свим сусједним народима ради успостављања совјетске федерације балканско-подунавских земаља, која ће бити саставни дио међународне федерације совјетских република” (Vujošević & Kovačev, 1983, стр. 84). У поздраву Вуковарском конгресу који је у име Извршног комитета Комунистичке интернационале упутио њен председник Григориј Зиновјев такође се као циљ истицала *јујословенска социјалистичка федеративна совјетска република*. У поздраву упућеном од Илије Милкића члана ИК КИ такође се кличе *револуционарном пролетаријату Јујославије, авангарди радничке класе Јујославије* (Vujošević & Kovačev, 1983, стр. 222, 224).

На Вуковарском конгресу извршена је централизација партије укидаћем покрајинских одбора и увођећем обласних одбора који нису били самостални већ су стајали под контролом Централног партијског већа а сва имовина партије је такође пренета на ЦПВ (Vujošević & Kovačev, 1983, стр. 121, 128.)⁹ На Централно веће и његов Извршни одбор пренето је право располагања целокупном партијском штампом укључујући и то да одређују где ће поједини листови излазити, којим ће језиком, писмом и дијалектом бити штампани, да постављају и отпуштају чланове редакција (Vujošević & Kovačev, 1983, стр. 130).¹⁰

⁷ Спајање организација за БиХ и Црну Гору свакако је било условљено слабошћу и малобројношћу социјалистичких организација у Црној Гори. Прве су основане тек децембра 1918. године у Ријечи Црнојевића и Горњем Цеклину. За податак о стварању првих социјалистичких организација у Црној Гори в. Dimitrijević, 1990, нап. 148, стр. 377.

⁸ Занимљиво да је 1919. године још једна партија истакла југословенство у свом званичном називу, била је то *Јујословенска муслиманска организација* која је као партија феудалних велепоседника из Босне и Херцеговина била по свему сушта супротност комунистима.

⁹ *Статут КПЈ*, чл. 14 и 40.

¹⁰ *Резолуција о партијској штампи*.

Не само централни органи КПЈ већ и покрајински а касније обласни истицали су југословенство у разним приликама. Тако нпр. у *Извјешћу о раду партије у Хрватској и Славонији* поднетом на Вуковарском конгресу говори се о Декларацији коју су пре полагања заклетве читали изабрани комунистички одборници на локалним изборима одржаним марта 1920. године у Хрватској и Славонији: „Изјављујући се принципијелно непомирљивим противницима монархистичкога државног устројства припомињемо да сматрамо једино опћу југославенску Уставотворну скупштину (Конституанту) компетентном да рјешава питање устројства наше државе /.../ Живица Југославенска социјалистичка совјетска република” (Vujošević & Kovačev, 1983, str. 67 и нап. 185 на str. 590 – 591).¹¹

*

КПЈ је доживела слом без отпора: Најпре је влада донела Обзнану 29. децембра 1920. а потом је Скупштина изгласала *Закон о заштити јавне безбедности и покретности у држави* 2. августа 1921. године. Првим актом је практично забрањена КПЈ а сва њена имовина конфискована, раднички домови затворени, многи комунисти похапшени и осуђени на вишегодишње казне затвора. Режим је ову своју меру правдао потребом за одбрану државе и поретка иако из расположивих извора видимо да комунисти нису планирали оружану освајање власти већ само генерални штрајк поводом насиља које је власт спроводила над рударима у Босни. Нешто касније - после неуспешног атентата на регента Александра Карађорђевића и успешног на бившег министра унутрашњих дела Милорада Драшковића (главног творца Обзнане) које су извршили млади комунисти присталице индивидуалног терора као метода борбе – суспендован је и посланички клуб КПЈ у Народној скупштини а свој педесет деветорици изабраних комунистичких посланика одузети су мандати. Један број њих (чланови Извршног одбора КПЈ) одмах је ухапшен под оптужбом да су умешани у атентате а касније су били осуђени на затворске казне. Био је то почетак двадесетогодишње илегалне ове странке (Dimitrijević, 2001, str. 393 – 469).

Закључак

За југословенске комунисте је у периоду легалног рада идеја националног јединства била потпуна супротност оној коју је србијанска буржоазија прокламовала. За комунисте југословенско национално јединство била је само етапа,

¹¹ Став југословенских комуниста био је да пре полагања црквене заклетве прочитају *Декларацију* којом су протествовали против прејудуцирања решавања питања о облику државног уређења, јер се заклињало на верност краљу. Монархизам се принципијелно ко-сио са њиховим уверењима и питање монархија или република требало је по њиховом мишљењу да реши Конституанта. Међутим, држава је већ проглашена као Краљевство СХС а Крфском декларацијом су се Влада Краљевине Србије и Југославенски одбор сагласили да облик уређења будуће заједничке државе буде монархија са династијом Карађорђевића. Комунисти су овим својим тврдоглавим ставом режиму пружили добродошао изговор да заклетва дата са оградом није правно ваљана те је помоћу жандармерије уклањао изабране општинске власти. По истом сценарију свргнута је најпре управа у Загребу априла, а потом у Београду августа 1920. године (Dimitrijević, 2001, str. 209 – 210; нап. 25 и 26 на str. 216 - 217; 313 – 316; Filipović, 1987, 6, str. 274 – 305).

пут ка општељудском јединству које ће бити досегнуто светском пролетерском револуцијом и ако то тако разумемо онда увиђамо да њихове позиције по националном питању од 1918. до 1920. године не могу да се изједначе са унитаризмом и хегемонизмом. Тек после горког искуства са демократијом и парламентаризмом а у условима илегале почиње се преиспитивати дотадашњи рад а посебно однос према националном питању. С преласком у илегалу и сплашњавањем револуционарног таласа у Европи логично да је настало време разочарања. Најраније на априлском пленуму 1921. године, први пут се оцењивало као погрешно приступање КПЈ националном проблему. Међутим, усвојеном резолуцијом није се отишло даље од констатације о постојању националних антагонизама, о „тежњи за хегемонијом великосрпске буржоазије, с једне, и тежњи за самосталношћу хрватске и словеначке ситне буржоазије и сељака, с друге стране” (Dimitrijević, 2001, str. 440).¹²

У каснијим периодима став КПЈ према националном је свакако под тешким утисцима пораза и бруталности режима еволуирао и мењао се. Он је ишао од федерализма по узору на СССР, преко давања пуног права на самоопредељење укључујући и отцепљење за Словенију, Хрватску и Македонију¹³, све до става усвојеног на Четвртном конгресу одржаном у Дрездену 1928. године да Краљевину СХС треба потпуно растурилити на саставне делове. Међутим, после Седмог конгреса Коминтерне 1935. године на којем је усвојена политика да се широм Европе стварају *народни фронт*ови за супротстављање фашизму и нацизму КПЈ се вратила на становиште са свог почетка: Југославију треба сачувати као државу ма каква она била у циљу што успешнијег одупирања нарастајућој опасности¹⁴ (Лукач, 1972; Мораћа, Bilandžić, Stojanović, 1978; Pešić, 1983, str. 54 – 284; Pleterski, 1971).

Тиме је КПЈ заокружила пун круг свог политичког кретања по овом питању.

¹² Документ: Резолуција о политичкој ситуацији (Архив Југославије, ЦК СКЈ, Комунистичка интернационала, I/ 16). Као прилог разматрању националног проблема у Краљевини СХС тих година се у штампи Независне радничке партије Југославије (која је била јавна организација забрањене КПЈ) развила обимна дискусија.

¹³ Да ли је то подразумевало да је остатак Краљевине СХС Србија?

¹⁴ А то се дешава у часу када владајући кругови под намесништвом кнеза Павла и владом Милана Стојадиновића, а и касније под владом Цветковић – Мачек, скрећу удесно и приближавају се силама Осовине.

Nenad Ž. Petrović¹
Strategic Research Institute
Belgrade (Serbia)

THE VIEWS OF THE SOCIALIST LABOUR PARTY OF YUGOSLAVIA (COMMUNISTS) AND THE COMMUNIST PARTY OF YUGOSLAVIA ON THE KINGDOM OF SERBS, CROATS AND SLOVENES 1918 - 1920

(Translation In Extenso)

Abstract: In this paper, we focus on the legal period of life and operation of the Communist Party of Yugoslavia in the first two years of the existence of the new state, we consider the period from December 1918 to December 1920 with a brief look at the later development of the opinions and views of this political organization on the national question during its illegal activity until 1941. For the development of this article, primary sources were used, such as party documents created during the first two congresses in 1919 and 1920, as well as relevant literature.

Keywords: Yugoslavia, national question, the Communist Party of Yugoslavia, “Announcement”

The Serbian Social Democratic Party (SSDP), founded in 1903, did not voice the possibility of a national unification of Serbs, Croats and Slovenes until the outbreak of the World War, but was clear in the view that *these three peoples were separate nations*. Only during the war did the SSDP accept the idea of national unity. (Pešić, 1983, pp. 5-6)

When the Balkan wars began, party leaders protested against them, although they realized that the Ottoman Empire was ruined and that it did not offer a perspective to its peoples. Remaining the principal opponents of every war and annexation, the SSDP champions felt that the real liberation of the Balkans would not be achieved through the action of the state and the army, from above, but only through national movements, from below. They remained loyal to the ideas of Svetozar Marković given in the book *Serbia in the East*. For example, the mobilized Lieutenant Dimitrije Tucović wrote about the First Balkan War with a special focus on Kosovo and Albania:

“We were opposed to military engagement against the Arbanasi for two reasons: *first*, it is an invading war against which every healthy consciousness must rebuke; *second*, the attack on the Arnaut creates disaster, it creates a gap between the two peoples,

¹ npetrovic21@yahoo.com

which are, in some places, intertwined very strongly, it provokes hostility that will dearly cost us. All this was neither needed nor necessary, of only we were wise and if only the representative of our bourgeoisie, the government, was not blinded by the invading thirst and the aggressive appetite of our bourgeoisie, which, deprived of any national interest, requires only as many territories, as many markets as possible, as many producer and consumer masses it will exploit. During the conquest, an organized Arbanasi resistance did not occur at first. Apart from some resistance upon entering Kosovo given by those who had *well remembered* the conduct of Serbian leaders in 1878, - because these were, as a matter of fact, the emigrants from those parts that Serbia then occupied, - the Arbanasi withdrew before the Serbian army. There were no open battles, but the types of fight that were common in these areas, which were practiced by the Montenegrins as well until recently, were used after. But *these* types of fight will lead us far and create an insurmountable abyss between two peoples who could have *lived in brotherhood, leaning on one another and defending themselves jointly from common danger*" (Tucović, 1980, pp. 72-73, underlined in the original).²

When the crisis broke out in the summer of 1914, the SSDP took a firm anti-war stance and condemned the Serbian bourgeoisie for an adventurous and anti-national foreign policy that gave the Dual Monarchy a reason to go to war. Its assembly members, Dragiša Lapčević and Triša Kaclerović, voted at the Assembly sessions in 1914 against war loans and against the proclaimed war aims of Serbia (the "Niš Declaration") that were aimed at creating a common state consisting of Serbia, Montenegro and parts of Austro-Hungaria where Serbs, Croats and Slovenes lived (Lapčević, 1979³; Stojanović, 1994).

The first left-wing party that put Yugoslavia in its name was founded in 1896 in Ljubljana: the *Yugoslav Social Democratic Party* (JSDS). However, after the creation of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes (SHS), it took "Centralist" positions and did not want to attend the congress for the unification of the Left on the territory of the Kingdom of SHS, so that Slovenia remained the only historical province that did not send its delegates to the First Congress in 1919. It was only at the Second (Vukovar) Congress in 1920 that the separated left wing of the JSDS joined the Communist Party of Yugoslavia (KPJ).

*

On December 1, 1918, the *Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes* was proclaimed in Belgrade. The first communist party of Yugoslav countries was created even before the formal proclamation of the unification. At a special session of the Yugoslav Communist Group within the *Russian Communist Party (Bolsheviks)* held in Moscow on November 5 and 6, 1918, the *Communist Party (Bolsheviks) of the Serbs, Croats and Slovenes* was created. Typographical worker Lazar Vukićević (Sombor 1887 - Belgrade 1941) was chosen to be its president. The founders of the Communist Party (Bolsheviks) SHS were mostly the prisoners of war from Austria-Hungary, participants of the October Revolution and the subsequent civil war. As early as November 14, a decision was made for the leadership to move to the Yugoslav territory and to continue working there (Očak, 1967, pp. 142 - 145).

² The text "Working with the Arbanasia", *Radničke novine*, no. 26 and 27, Belgrade, February 28 and March 1, 1913

³ Reprint of the first edition from 1925.

Filip Filipović, one of the party's co-secretaries (the other was Sima Marković), regularly spoke and wrote about Yugoslavia, Yugoslavs, Yugoslav bourgeoisie, Yugoslav proletariat... at the time when the official name of the state was the Kingdom of SHS. Thus, in a letter sent from Budapest on December 14, 1918 addressed to the leadership of the Communist Party (Bolsheviks) of the Serbs, Croats and Slovenes (at that time, still in Moscow), he stated: "There is a great interest for communism (Bolshevism) among the workers in Yugoslavia, especially in Serbia and Bosnia." (Filipović, 1987, 5, p. 135) In a speech at a rally in Sarajevo on January 17, 1919, Filipović said:

"Comrades and citizens! I hold that I will meet the feelings and desires of this great assembly if I protest with the greatest indignation against such policy of our Yugoslav government, against the policy that sends our soldiers as European gendarmes to stifle European revolutions. /.../ Therefore, comrades and citizens, agitate and convince all the citizens of Yugoslavia *not to fight against Hungarian and German communists...*" (Filipović, 1987, 5, p. 148, underlined in the original).

The report on the activity with regard to the founding of a united party of the proletariat, which he signed with Dragiša Lapčević and sent to Moscow to the Third World Congress of the Third International at the end of January 1919, stated: "'Our' Yugoslav bourgeoisie proved incapable of ending the national revolution. /.../ In eight weeks, the Yugoslav Social-Democratic Congress meets to organize a united Yugoslav labour party /.../'" (Filipović, 1987, 5, p. 158).

In a letter sent by Filipović to Moscow to Ilija Milkić, the representative of the KPJ in the Third International, on July 7, 1920, he wrote:

"To this day, there are various laws from the former Austria and Hungary in Yugoslavia, so Yugoslavia represents a set of different states with different laws, constitutions and decrees. The unity of Yugoslavia is manifested only in militarism. That's why our party suffered from this separatism and federalism. This prompted the Executive Committee of our Party to present a statute requiring an unconditional centralization of the Party of Yugoslavia at this year's Congress. The Congress adopted the organization of the party on a centralist basis with a huge majority (Filipović, 1987, 6, p. 161).⁴

In a speech during the pre-election campaign for the Constituent held in Novi Sad on October 10, 1920, Filipović, among other things, said: "In contrast to the radicals, who constantly spread chauvinistic passions everywhere, we communists propagate the equality nations. However, we have always told the truth that the national question cannot be completely resolved within the limits of a capitalist society. Only

⁴ Filipović refers to the existence of state governments, councils and legislations of the former Double Monarchy in Slovenia, Croatia with Slavonia, Dalmatia, BiH. Until the demarcation with Hungary, Vojvodina was an occupation zone, and in the Kingdom of Montenegro, abolished and annexed by Serbia, there was also a temporary administration under the patronage of the government in Belgrade. Such a situation was maintained until the adoption of the Vidovdan Constitution, after which regional administrations were abolished and the centralization was carried out by the end of 1921. The text refers to the Second Congress in Vukovar which abolished the party organization in six provincial committees and introduced centralization with 14 party areas as non-independent units. The headquarters were: Zagreb, Osijek, Slavonski Brod, Split, Sarajevo, Mostar, Banja Luka, Tuzla, Novi Sad, Veliki Bečkerek, Belgrade, Ljubljana, Skopje and Podgorica. Party areas did not follow the state division to regions.

within a soviet republic will the national issue be fairly resolved” (Filipović, 1987, 6, pp. 198)⁵

An unsigned article “Yugoslav Socialist Unification”, presumed to have been written by one of the SSDP leaders, Živko Topalović, and published in the journal of the Social Democratic Party of Bosnia and Herzegovina, *Voice of Freedom (Glas slobode)*, on December 9, 1918, called for “the Yugoslav proletariat”, discussed the “Slavic South” (Slovenski jug): “The Yugoslav society is at the stage of creating a nation state; all parts of the Yugoslav territory are taking part in this creation. /.../ The creation of a unique Yugoslav socialist party would greatly enhance the capacity of the Yugoslav working class. /.../ *Long live the unification of the Yugoslav proletariat!*” (Filipović, 1987, 6, pp. 112 - 113, underlined in the original).

Later on, at the conference of the Social Democratic Party of Croatia and Slavonia held in Zagreb in January 26-28, 1919, the minority left adopted its resolution in which, in the name of the working class of Croatia and Slavonia, it saluted the “accomplished national unification of Yugoslav people”; the section on agricultural reform referred to “the members of the Yugoslav people” engaged in agriculture who should be given as much land as they could process themselves; finally in the concluding section: “The Yugoslav proletariat refuses any connection with the parties that have failed socialism, and therefore agrees to participate only in the Third International” (Filipović, 1987, 6, pp. 122 - 123).

The socialist-oriented youth claimed that, in order to make the national unity of the Serbs, Croats and Slovenes more explicit, the new state was to be called Yugoslavia (Lukač, 1972, p. 42).

*

In the pre-congressional and congressional documents for the creation of a unified party of the Left, we regularly encounter the name of Yugoslavia, and the party itself put Yugoslavia in its name rather than SHS. Thus, in a proclamation sent by the SSDP on February 27, 1919 to “All socialist organizations in the Yugoslav countries”, stating that “all Yugoslav social democrats” are invited to the congress “to establish the Yugoslav Social-Democratic Party”. In the discussions during a three-day session of the unification congress held in Belgrade on April 20, 21 and 22, 1919, Yugoslavia and Yugoslavism were also emphasized (Dimitrijević, 1990, pp. 3 - 41).

At the First Congress, the following was adopted: *Unification Foundation, Practical Action Program, Statute, Organization of the Party press, Resolution on the Agrarian Issue, Resolution on the State Council, Resolution against Terror and Counterrevolution, Statute of Women Socialists (Communists)* (Dimitrijević, 1990, pp. 42-70). In the *Unification Foundation*, the following was emphasized:

“The name of the new party is: the *Socialist Labour Party of Yugoslavia (Communists)* /.../ The unification of the Yugoslavs into one national state was not carried out

⁵ The party co-secretary, Sima Marković, had the same thoughts, and even after the prohibition of the party’s work, he persisted in the attitude that the national question was actually a constitutional issue that could and should be resolved by the bourgeoisie through its agreement and the change of the highest legal act, without this being necessarily connected with revolution and socialism (Marković, 1923a; Marković, 1923b).

through revolutionary struggle of the poor, but was created as a result of the great wars in Europe and in the Balkans. Hence the Yugoslav bourgeoisie, in order to secure itself, made a union with reactionary militarism and bureaucracy (Dimitrijević, 1990, pp. 42, 46, underlined in the original).

The *Practical Action Program* clearly explained the attitude towards the newly created state. A Republican form of government was requested, the separation of the Church from the state, the abolition of all public functions of the church, secularity and the obligation of schooling for children of both genders up to the age of 14 (eight-year primary education), free medical care, the prescription of strict penalties for any preaching of hatred among nations and incitement of war. The abolition of military obligations⁶, the protection of national minorities and the full legal and political equality of non-citizens and citizens, the rejection of all state debts both external and internal, electoral judiciary, electoral officials, the abolition of all monopolies, customs and taxes, as well as any kind of indirect taxation, the introduction of a unified, progressive income tax with a minimal limit needed for life costs which was not to be taxed. Also, it was required to confiscate all property of feudal origin (land and work inventory) without any compensation and hand it over to village councils formed by those who work on the land, an eight-hour working day, the prohibition of work for children under 14 years of age, minimum wage covering life costs, the freedom of association into trade unions, the introduction of workers' control elected by the employees to represent them before the owner... In terms of state regulation, we find only one requirement: "One national state with the broadest self-governance of regions, districts, and municipalities" (Dimitrijević, 1990, pp. 48 - 51). Therefore, it is noticeable that the primary party document did not envisage the right of the people to self-determination (including secession) or even the state arrangement on federal basis for the three constituent peoples. This is all the more striking because the *Unification Foundation* determined that the state was created not through the revolutionary will and self-sacrifice of the people, but as a result of the great wars (the Balkan Wars and the First World War). The request for self-administration of administrative units such as a municipality, district or a region is not a left-wing exclusive and is found in the programs of some civil parties.

A high party centralization was also expressed in the *Statute*: "Former independent parties cease to operate, and only one party is created. *There is a unity, not an alliance of parties*" (Dimitrijević, 1990, p. 52, underlined by N.P.). Provincial committees were formed in the historic countries that entered the new state, but only "for the purpose of connecting local organizations and the Central Executive Committee." Such committees were envisioned in Belgrade for Serbia and Macedonia; in Novi Sad for Bačka, Banat and Baranja; in Zagreb for Croatia and Slavonia; in Ljubljana for Slovenia; in Sarajevo for Bosnia, Herzegovina and Montenegro; in Split for Dalmatia (Dimitrijević, 1990, pp. 53).⁷ In the ten conserved greeting telegrams to the First Congress, the terms Yugoslavia, Yugo-

⁶ This probably meant the abolition of compulsory service of permanent cadre and the establishment of the national army, which was the program requirement of the SSDP from the founding congress in 1903.

⁷ The merging of organizations for BiH and Montenegro was certainly conditioned by the weakness and the small size of socialist organizations in Montenegro. The first ones were established only in December 1918 in Rijeka Crnojevića and Gornji Ceklin. For information on the creation of the first socialist organizations in Montenegro see Dimitrijević, 1990, no. 148, p. 377.

slav, were also dominant. Thus, in four greeting telegrams of organized workers from Split, we find the same addresant: "To the Congress Committee of Yugoslav Socialist Communists" (Dimitrijević, 1990, pp. 74 - 76). The welcome letter of Makarska workers addressed to the "Communist Congress" said: "From the most fratricular tower of poor Dalmatia, we send our communist greeting to the first Yugoslav united proletarian Congress. We met in spite of the brutal force and ban of assembly to give expression to our unwavering will for the liberation of humanity" (Dimitrijević, 1990, p. 76). The Social Democratic Party of Varaždin and its surroundings wrote in its telegram: "... / from the most remote and poorest region of Yugoslavia, from Croatian Zagorje, to our brothers and comrades gathered at the Congress in Belgrade /.../ May the social democratic united party of the Slavic South live!" (Dimitrijević, 1990, p. 77).⁸

*

At the Second (Vukovar) Congress, held from June 20 to June 24, 1920, the party was renamed the Communist Party of Yugoslavia (KPJ). In its *Program*, which replaced the *Unification Foundation* from the First Congress, the KPJ emphasized: "The soviet Republic of Yugoslavia should enter a fraternal alliance with all the neighboring nations in order to establish a soviet federation of the Balkan-Danube countries, which will be an integral part of the international federation of soviet republics" (Vujošević & Kovačev, 1983, p. 84). In welcoming words to the Vukovar Congress, given by its president, Grigory Zinoviev, on behalf of the Executive Committee of the Communist International, the *Yugoslav socialist federal soviet republic* was also emphasized as a goal. In a welcome given by Ilija Milkić, the member of the Executive Committee of the Communist International, *the revolutionary proletariat of Yugoslavia, the avant-garde of the working class of Yugoslavia* was also praised (Vujošević & Kovačev, 1983, pp. 222, 224).

At the Vukovar Congress, the centralization of the party was performed by the abolition of provincial committees and the introduction of district commissions that were not independent, but under control of the Central Party Council, and all party assets were also transferred to the Council (Vujošević & Kovačev, 1983, 128.)⁹ The Central Council and its Executive Board were given authority over all party press, including the decision where individual newspapers were to be issued and in what language, alphabet and dialect and the authority to hire or dismiss members of the editorial boards (Vujošević & Kovačev, 1983, p. 130).¹⁰

Not only the central organs of the KPJ, but also the provincial and later the regional ones, emphasized Yugoslavism on various occasions. For example, the *Report on the Work of the Party in Croatia and Slavonia* filed at the Vukovar Congress referred to the Declaration read out by the elected communist Assembly members in the local elections held in March 1920 in Croatia and Slavonia before taking the oath: "Stating to be principally irreconcilable opponents of the monarchist state organization, we note that we consider only the general Yugoslav Constituent Assembly (the Constitu-

⁸ Interestingly, in 1919, another party highlighted Yugoslavism in its official name, it was the *Yugoslav Muslim Organization*, which, as a party of feudal landowners from Bosnia and Herzegovina, was essentially the opposite to the Communists.

⁹ *KPJ Statute*, Art. 14 and 40.

¹⁰ *Resolution on Party Press*.

ent) competent to resolve the issue of the organization of our state / ... / Long live the Yugoslav Socialist Soviet Republic" (Vujosević & Kovačev, 1983, pp. 67 and Fn. 185 at p. 590 - 591).¹¹

*

The KPJ suffered a collapse without resistance: First, the government issued a *Announcement* on December 29, 1920, and then the Assembly passed the *Law on the Protection of Public Security and Order in the State* on August 2, 1921. The first act practically banned the KPJ and all its property was confiscated, Workers' Houses were closed, many communists were arrested and sentenced to years in prison. The regime justified this measure by the need for defense of the state and order, although from the available sources we see that the communists did not plan an armed conquest of the authority, but only a general strike on the violence that the authorities carried out against the miners in Bosnia. A little later - after the unsuccessful assassination of the Regent Aleksandar Karadjordjević and the successful assassination of the minister of internal affairs Milorad Drašković (the main creator of the *Announcement*) carried out by young communists as supporters of individual terror as a method of struggle - the KPJ representatives' club in the National Assembly was suspended and the mandates were taken away from all fifty-nine elected communist representatives. A number of them (members of the KPJ Executive Committee) were immediately arrested on charges of being involved in the assassinations and later sentenced to prison terms. This was the beginning of the twenty-year-old illegal operation of this party (Dimitrijević, 2001, pp. 393-469).

Conclusion

For the Yugoslav communists during their legal work, the idea of national unity was a complete opposite to the one proclaimed by Serbian bourgeoisie. For the communists, Yugoslavia's national unity was only a stage, a path towards universal unity that would be reached by the world proletarian revolution, and if we thus understand it, then we realize that their positions on the national question from 1918 to 1920 cannot be equated with unitarianism and hegemony. It was only after the bitter experience with democracy and parliamentarianism, in the conditions of the illegal operation, that the attitude towards the national question began to be reevaluated. With the transition to illegal operation and

¹¹ The attitude of Yugoslav communists was to read the *Declaration* before taking the oath, protesting against the prejudice of resolving the issue of the form of the state order, since the oath swore them to loyalty to the king. Monarchism was principally in conflict with their beliefs and the issue of monarchy or republic was, in their opinion, to be resolved by the Constituent Assembly. However, the state had already been proclaimed as the Kingdom of the SHS and the Government of the Kingdom of Serbia and the Yugoslav Committee agreed in the Corfu Declaration that the form of organization of the future joint state would be a monarchy with the Karadjordjević dynasty. With this stubborn attitude, the communists gave a welcome excuse to authorities to proclaim the oath taken with an additional remark not to be legally valid and remove the elected municipal authorities with gendarmerie. According to the same scenario, the administration in Zagreb was first abolished in April and then in Belgrade in August 1920 (Dimitrijević, 2001, pp. 209 - 210, Fn. 25 and 26 on pp. 216 - 217, 313 - 316, Filipović, 1987, 6, pp. 274 - 305).

the shattering of revolutionary waves in Europe, it is logical that the time of disappointment arose. At the April plenum in 1921, the earliest, the KPJ's approach to the national problem was deemed wrong for the first time. However, the adopted resolution did not go beyond the statement of the existence of national antagonisms, the "tendency for the hegemony of great Serbian bourgeoisie, on the one hand, and the tendency for the independence of the Croatian and Slovenian petty bourgeoisie and peasants, on the other" (Dimitrijević, 2001, p. 440).¹²

In the later periods, the attitude of the KPJ towards the national was certainly evolving and changing under the dire impressions of defeat and the brutality of the regime. It went from federalism following the model of the USSR, giving full rights to self-determination, including the secession of Slovenia, Croatia and Macedonia¹³, to the position adopted at the Fourth Congress held in Dresden in 1928 that the Kingdom of SHS should be completely broken down into constituent parts. However, after the Seventh Congress of the Comintern in 1935, in which a policy was adopted to create *national fronts* for opposing fascism and Nazism in the whole of Europe, the KPJ returned to its original standpoint: Yugoslavia should be preserved as a state, whatever it may be, in order to achieve a more successful resistance to the approaching danger¹⁴ (Lukač, 1972; Morača, Bilandžić, Stojanović, 1978; Pešić, 1983, pp. 54 - 284; Pleterski, 1971).

By doing this, the KPJ made a full circle of its political movement on this issue.

¹² Document: Resolution on the Political Situation (Archives of Yugoslavia, CK SKJ, Communist International, I / 16). As a contribution to the consideration of the national problem in the Kingdom of the SHS, in those years, an extensive discussion was developed in the press of the Independent Workers' Party of Yugoslavia (which was a public organization of the forbidden KPJ).

¹³ Did this imply that the rest of the Kingdom of SHS was Serbia?

¹⁴ And this happens when the ruling circles, under the rule of Prince Pavle and the government of Milan Stojadinović, and later under the government of Cvetković-Maček, take a course to the right approaching the Axis powers.

REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА

- Dimitrijević, S. (ed. (1990). *The first (founding) Congress of the Socialist Workers' Party of Yugoslavia (Communists)*. Beograd: IC Komunist [In Serbian]
- Dimitrijević, S. (2001). *The Communist Party of Yugoslavia in the Legal Period of its existence 1919 – 1921*. Beograd: Zadužbina Andrejević [In Serbian]
- Filipović, F. (1987). *Collected works*, vol. 5, 6. Beograd: Institut za savremenu istoriju [In Serbian]
- Lapčević, D. (1979.) *The war and Serbian Social Democracy*. Beograd: Slovoljubve [In Serbian]
- Lukač, D., (1972.). *The workers' movement in Yugoslavia and the national question 1918 – 1941*. Beograd: Institut za savremenu istoriju [In Serbian]
- Marković, S. (1923a). *National Question in the Light of Marxism*. Beograd: Centralni odbor N.R.P.J.
- Marković, S. (1923b). *Constitutional Question and Workers' Class of Yugoslavia*. Beograd: Narodna misao
- Morača, P, Bilandžić, D, Stojanović, S. (1978). *History of the League of Communists of Yugoslavia, a brief overview*. Beograd: IC Komunist [In Serbian]
- Očak, I. (1967). *Yugoslavs in October* Beograd: Narodna knjiga [In Serbian]
- Pešić, D. (1983.) *Yugoslav Communists And the National Question (1919 - 1935)*. Beograd: Rad [In Serbian]
- Pleterski, J. (1971.). *The Communist Party of Yugoslavia and the National Question 1919 – 1941*. Beograd: IC Komunist [In Serbian]
- Stojanović, D. (1994.) *Challenging the principles. Serbian Social Democratic Party and War Program of Serbia 1912 – 1918*. Beograd: TIMIT Book [In Serbian]
- Tucović, D. (1980.). *Collected works*, vol. 7. Beograd: Rad [In Serbian]
- Vujošević U. & Kovačev V. (eds, 1983). *The Second (Vukovar) Congress of the Communist Party of Yugoslavia*. Beograd: IC Komunist [In Serbian]